

“Franco va consentir la salvació de molts jueus a través de les legacions diplomàtiques”

Jaime Vándor (Viena, 1933) fou víctima de l'odi del nazisme contra els jueus. Gràcies a les gestions de la legació espanyola a Budapest va sobreviure a l'Holocaust. Després de la Segona Guerra Mundial va poder marxar d'Hongria i traslladar-se a Barcelona.

Quin ambient es respirava els anys 30 a Viena, on va néixer, quan el nazisme es començava a fer fort a Alemanya?

—A Viena ja hi havia antisemitisme, perquè la minoria jueva ocupava un lloc destacat, tant en el pla intel·lectual com en l'econòmic, cosa que suscitava enveja a la resta de la gent. Quan els alemanys van ocupar Àustria van ser rebuts amb grans mostres d'alegria per part de la població.

—Quines conseqüències va tenir per a la vostra família l'ocupació d'Àustria per part dels alemanys el 1938?

—Els jueus no podien exercir les professions liberals i molts van perdre la feina. En començar les persecucions, molts parents meus van emigrar als Estats Units i a l'Argentina, tot i que la major part de la meua família es va morir a conseqüència de la deportació.

—Els jueus ja eren conscients de què passava, en què consistia l'anomenada *solució final*?

—Sí, perquè les lleis antijueves ja s'havien promulgat a Alemanya uns quants anys abans i s'havien viscut pogroms, com ara *la nit dels vidres*. Els nazis van començar a aplicar les mateixes mesures a Àustria. Així i tot, molts pensaven que allò no podia passar, perquè veien Alemanya com un país culte i civilitzat.

—Aleshores fou quan la vostra família va decidir de fugir cap a Hongria...

—Vam marxar cap a Hongria el 1939 amb la meua mare i el meu germà gran. En canvi, el meu pare, que havia lluitat amb l'exèrcit austro-hongarès a la Primera Guerra Mundial i va ser empresonat a Sibèria, va decidir que no volia haver de repetir aquella experiència tan dolorosa i va continuar el viatge. Va poder arribar a Barcelona l'any 1940.

—Com era la vida per als jueus a Hongria, en esclatar la Segona Guerra Mundial?

—A Hongria el règim dictatorial de l'almirall Horthy ja aplicava lleis antijueves. Per exemple, hi havia un nombre limitat de jueus que podien accedir a la Universitat. Ni el meu germà ni jo no hi vam poder anar. Quan Hitler va ocupar el país el 1944 va començar la deportació dels 800.000 jueus que es calcula que hi havia. Els primers van ser els de les províncies. Dels catorze parents que vivien al poble natal del meu pare només en va sobreviure un. En canvi, a Budapest la deportació va ser més difícil perquè hi vivien molts jueus, uns 200.000 d'un total d'un milió d'habitants.

—A partir de quin moment vós i la vostra família vau deixar de poder fer vida normal?

—De dia en dia s'anaven aplicant noves restriccions. De primer va ser la prohibició d'entrar als restaurants, als cinemes i als teatres; després no podíem seure als tramvies; i després ni pujar als trens ni als vaixells. Més tard, va arribar l'ordre de lliurar les nostres pertinences, com ara bicicletes, aparells de ràdio o joies. A continuació, va sortir una llei que ens obligava a traslladar-nos a unes cases que es deien *estelades*, on hi vivia una família sencera a cada habitació. D'allà només en podíem sortir dues hores el dia i hi vam passar molta gana perquè ens havien reduït les cartes de racionament. Recordo que a la cambra del costat s'hi van morir dues persones de gana. A més, a banda de la gana hi havia molta por a la deportació i passàvem moltes nits al refugi per culpa dels bombardeigs.

—Aleshores fou quan va intervenir-hi la legació diplomàtica espanyola a Budapest?

—L'almirall Horthy s'oposava a la deportació. Per això, Hitler el va fer fora, i posà al seu lloc un govern titella del partit nazi hongarès, els *creus fletxades*. Va sortir una llei que tots els jueus s'havien de traslladar a un altre barri, envoltat de murs. És aquí quan va intervenir-hi la part espanyola. Alguns països, com ara Suïssa o Suècia, van començar a signar unes *cartes de protecció* a persones que hi tenien alguna relació. Aquests països van establir unes cases on s'amuntegaven els jueus per tal d'evitar haver d'anar al gueto, que era l'avantsala de

la deportació. El responsable de la legació espanyola, que es deia Àngel Sanz Briz, va començar a emetre cartes de protecció basant-se en una llei de Primo de Rivera del 1924 que atorgava la nacionalitat espanyola als sefardites que ho sol·licitessin. Però Sanz Briz només va trobar una setantena de sefardites, de manera que va començar a donar certificats a la gent que tingués alguna cosa a veure amb Espanya. La meua família s'hi va acollir amb l'argument que el meu pare era a Barcelona. D'aquesta manera vam poder abandonar el pis *estelat* i traslladar-nos a una casa protegida espanyola.

—La vostra vida i la de la vostra família van millorar a partir d'aleshores?

—Hi havia quatre cases de la legació espanyola a tot Budapest. Allà on vivíem nosaltres érem un total de 51 persones repartides en dues habitacions i mitja. La gent dormia als passadissos, a la cuina i, fins i tot, sobre unes fustes col·locades a la banyera. Sovint s'emportaven gent que no tenia papers, però Sanz Briz sempre aconseguia salvar algú.

—Però Sanz Briz va haver d'abandonar Budapest...

—Les tropes soviètiques avançaven i, com que Franco no reconeixia el govern hongarès, Sanz Briz va haver de marxar. Aleshores va aparèixer Giorgio Perlasca, un italià que havia lluitat a la guerra civil espanyola, al bàndol franquista. Tenia un document per a presentar a qualsevol ambaixada espanyola si mai tenia un problema. A Budapest el van fer presoner, però es va escapar i va anar a la legació espanyola amb aquell paper. Sanz Briz li va donar la nacionalitat espanyola i ell, en canvi d'allò, va ajudar-lo a salvar jueus. Quan Briz va haver d'anar-se'n, Perlasca va ocupar el seu lloc a la legació i es va fer passar per cònsol. D'aquesta manera va poder muntar quatre cases espanyoles més. Entre tots dos van salvar 5.200 jueus de la deportació.

—Per què Sanz Briz i Perlasca van decidir de salvar jueus sense haver rebut cap ordre de fer-ho?

—Ho van fer per motius humanitaris. Briz enviava un informe suavitzat cada setmana al ministre d'Afers Estrangers espanyol a Madrid, explicant-li què feia. Als arxius del Ministeri no s'hi ha

trobat cap document que digui que el govern espanyol autoritzés o donés cap ordre de fer res pels jueus, però tampoc n'hi ha cap que digui que ho prohibís. Hi havia un total silenci per part del ministeri.

—Quina era, així doncs, l'actitud del règim franquista vers els jueus hongaresos?

—L'estratègia del Ministeri d'Estrangers era part de l'estratègia de Franco, és a dir, permetre una protecció limitada als jueus. Franco feia això perquè havia de menester una coartada per, després de la guerra, poder assegurar que s'havia mantingut neutral.

—Finalment, vós i la vostra família poguéreu sortir de Budapest i reunir-vos a Barcelona amb el vostre pare. Com va anar el viatge?

—Arribar a Barcelona va ser molt difícil. Hi havia països que després de la guerra no donaven visats de trànsit. La meua mare va trigar un any i mig a obtenir el visat per passar per Suïssa, però no va aconseguir el francès. El desembre del 1946 vam poder arribar a Suïssa. El meu pare va aplegar prou diners per a pagar els bitllets d'avió i així vam poder volar des de Ginebra fins a Barcelona.

—Un cop a Barcelona, com es vivia essent jueu sota el règim franquista?

—El judaisme hi era tolerat; només hi havia discriminació a l'exèrcit i en determinats càrrecs oficials. Jo vaig estudiar en un institut públic i estava exempt de l'assignatura de religió. Em significava una marginació, això sí, el fet de no poder parlar de l'Holocaust a l'escola. No se'n parlava; ni a la premsa ni en llibres ni en films ni enlloc. Però no vaig patir discriminació professional, perquè des del 1958, i durant 45 anys, vaig fer classes a la Universitat de Barcelona.

—Quin és el vostre sentiment vers Franco respecte a la qüestió jueva?

—Franco sempre havia estat antisemita. Jo mai no li vaig tenir simpatia, però haig de reconèixer que a partir de l'any 1944 va canviar de política i va consentir la salvació de molts jueus a través de les legacions diplomàtiques, no per ordre seva, però sí gràcies a un consentiment tàcit.

Xevi Camprubí